

NAD PONORIMA ANTROPOTEOZE

REFLEKSIJE UZ PARALELU ALFRED ADLER — DOSTOJEVSKI

JEZIVI ULOMAK

Mučno se okreće čovječanstvo od svojeg postanka do danas u zagonetnom životnom krugu. Kadkada nam se čini, da to kruženje, izprepletено болним посртанјима, и nije nego lutanje i narićanje од једног гроба до другог. Много су се пута спустила на земљу тежка сумрачја и сутони, да овју својим маглуштинама Човјеков погреб. Свјежи су humci morali скрити згрчено срце, преминуло од вјећног зуборенја несмирености, отровано пламеним, разулареним размјрјем. Антропотеоза¹ би човјека у својим злокобним покусима напоследку била измрцварила и заувјек поkopала, да га Богочовјек nije увјек изнова узкрисио. Чемерна је поviest антропотеозе својом страхотом засјенила све друге тузне приповиести, којима је изшаран трновити човјеков животни круг. I занимљива је поviest антропотеозе у свим својим варијацијима. Занимљива је, јер јој је главно лице човјек, прави човјек, нао двојник, човјек здрав и боестан, јак и kukаван, велик и ситничав, страствен и смирен. I језива је, јер је пуна рана и крваренја, прелома и сломова, стегнанја и јauка, neuroza и psihoza, коначних и вјећних, безизлазних трагедија.

Zašto је почео тај процес антропотеозе? Већ је давно човјек дао точан одговор на то питање. Тежко, да су игдије, барем у предкрисовско доба, човјекови snovi за бјасловним visinama очитвали искреније своје налићје, него у старом грчком mitosu о Dio-

---

¹ Anthropotheosis (антропотеоза) и Theandria су два појма, који се супротстављају један другоме. The-andria (Бого-човјечтво) је грчка риеч узета из djela sv. Otaca, код којих значи само утјеловљење односно hipostatsko сједињење друге особе пресв. Troјства са Кристовом људском нарави. Касније се, аналогно, тим изразом означаје стање свих људи, који посредничтвом Кристовим имају ућећа у Бојјем животу по милости посвећујућој, т. ј. по адopciji. Anthropo-theosis (човјекo-боштво) значи борбу, узпинјање човјека до величине божанства, узпинјање својим властитим силама, мимо и изван Христа. Антропотеоза наоко изгледа динамичнијом, јер значи вјећити бој, агонију и непостигнуће жуђеног стања. Ну Theandria са стварним вјећним кључањем животних набујалости из неизцрпног Purum Agere и њиховим преливањем у човјека, представља животни Zanos као такав.

nisu.² Po tom se mitosu čovjek sastoji od dva elementa: titanskog i dionisijskog. Prvi je elemenat bune protiv bogova, a drugi sam božanski elemenat. Stara orfejska priča priznaje, da se u čovjeku nalazi nešto veliko, božansko. To božansko je u čovjeku zakopano, muči se u porodajnim bolovima, hoće da se oslobodi, da se afirmira u čovjeku na onaj način, kako to nalazimo u bogovima. Zapravo se u čovjeku nalazi samo iskra božanskoga. Nu tu iskru podpaljuje žarka, nezasićna želja za mjestom na vrhovima Olimpa. Oba elementa, oba pola su se u ovom patničkom lutaocu svemira nerazpoznatljivo izpremješala i sljubila u borbi za božanskim svojstvima. Potraga za božanskim — u ovoj je rieči sadržana sva ljudska poviest i poviest svakog čovjeka napose. Odatle bi se dala izvući i definicija čovjeka. Već nismo daleko ni od drugog odgovora na postavljeno pitanje: zašto je započeo krvavi proces antropoteoze?

U prvom smo odgovoru čuli spontano izrečeno mišljenje malog i svagdanjeg čovjeka iz starog svijeta. Odgovor je izašao iskreno i naivno iz dugog i zdravog promatranja ljudske naravi. Odbacivši vanjski oblik fabule, naći ćemo u tom odgovoru zdravu jezgru. A drugi odgovor? Taj je postignut metafizičkom analizom čovjekove naravi, a reći će nam uglavnom što i prvi. Stvoreno i ograničeno biće; biće, kojega uzavreli dinamizam razuma i slobodne volje podžize na traganje za bezkonačnim, neizmjernim Životom; biće, koje je u postizavanju podpune autonomije i suverenosti zastalo na pola puta — ako se to biće najedanput našlo na putu antropoteoze, koje čudo!

U strastnoj potrazi za božanskim zametnuo se proces antropoteoze. Nije čudo, što je slabi čovjek zašao na stranputice. Nu nerazumljivo je to, što se daje već stoti put na plovitbu, koja će svršiti brodolomom. Čudno je, što se po stoti put počinje vrtjeti u ukletom krugu, što sam sebe muči i razapinja trošeći uzalud svoje sile — a može sa svojim bolnim naporima konačno obračunati; iz ukletog kruga izaći. Ako čovjek i jest traganje za božanskim, žeda za Životom, žar i žudnja, što vječno naviru i nahrupljuju — to ipak svu životnu puninu i smirenost može naći u Kristu. Božja Rieč ulazi u ljudski rod prožimajući ga podpuno svojim božanstvom.

---

² Dionis Zagreus je bio sin Zeusa i Persefone. Još dječakom postao je kraljem svijeta. Zavidna je Hera potakla Titane da ga ubiju. Da im utekne, preobražavao se u razne životinje. Kad je imao obličje bika, uhvate ga Titani, razsieku i pojedu. Srđce, koje je ostalo netaknuto, uzme Atena i odnese Zeusu. On od ovog srđca načini novoga Dionisa. Zeus se osveti Titanima: poubija ih gromovima, a njihov pepeo razspe po svijetu. Iz ovoga pepela izniče ljudski rod. Odatle u čovjeku dvie naravi: zla i dobra. Princip zla potječe od Titana. Princip dobra je od Dionisa, boga, kojeg su Titani pojeli. Dionisijski elemenat, princip dobra, u čovjeku je prigrušen. Taj božanski princip, koji predstavlja duša, treba osloboditi. On mora podpunoma zavladati čovjekom. Čovječja bi duša poslije smrti morala trpjeti za grieha, a onda opet doći na sviet pod nekakvim drugim obličjem. Međutim je Orfej izprosio od Dionisa i Persefone, da se duša može riešiti novih eksistencija na zemlji i vratiti se bogovima, odakle je i proizašla. To će postići samo onaj, koji se uvede u misterije i živi po pravilima dotične sekte.

Čudesna penetracija božanskog u ljudsko budj i u isti mah zasićuje dionisijske elemente u čovjeku, razžaruje ih u veliku vatru života. Žarka se strujanja slabašne i nemoćne čovjekove nutrine uzdižu sve do dodira s božanskim životom. Smrtnik prvi put u poviesti svoje eksistencije osjeća, da je uronjen u Božanstvo i njim izpunjen. A moderni čovjek ne će da se s Kristom uzpne k divinizaciji, već se uzpinje tamo, odakle će se iznova survati, vrti se i dalje u ukletom krugu. Htjeli bismo tu odlomiti od ovog kruga mali izsječak, mali, ali jezivi ulomak. Na njemu ćemo promotriti jedan žalostni slučaj antropoteoze, srljanje jednog slipeca u provaliju.

NIZ STRMINU

Kad stari orfejski mitos govori o dionisijskom elementu u čovjeku, misli se na ono, što mi danas zovemo razumom i slobodnom voljom, dušom, bitnim faktorom personalnosti.³ To je tamo bilo ono božansko u čovjeku. Nu to je bilo okaljano, prigušeno, sputano, zarobljeno. Negve je trebalo polomiti, jaram zbaciti, ljage oprati. Dionisijsko nije smjelo biti plienom zlih demona, moralo je biti spašeno, uzdignuto, posvećeno.

I kad je moderni čovjek podlegao zanosu uzpinjanja na vrletne visine, izpočetka je i te kako htio poštovati dušu, personalnost, te prave razloge čovjekove veličine.

Dapače...

U Descartesovoj nauci, koja nam s »Cogito, ergo sum« najvješta ponosno oslanjanje na subjekt, na prvi se mah osjetio pravi himan čovjekovoj ličnosti. Nu ne zaboravimo: antropoteoza je tragedija, a svaka se tragedija dugo priprema. U svom početku još ne mora izgledati tragičnom, osobito, ako koji njezin daleki začetnik nije bio zlonamjeran. To osobito vriedi n. pr. za Descartesa. Izpočetka se nije ni opazila pogibao, kojom je čovjekova spoznajna i eksistencijalna autonomija, naglašena po Descartesu, zaprietila starim, čvrstim istinama o Božju i kršćanstvu — no najmanje, nikako se nije opazila pogibao, kojom bi ta autonomija mogla zaprijetiti onoj Božjoj slici u čovjeku: personalnosti. A ipak, ipak se Descartes postavio na vrh strmine, niz koju je počelo polagano, ali stalno srozavanje.⁴ Pad se nastavljao sve većom akceleracijom, dok nije čovjek pao na dno uz strahovitu eksploziju, koju slušamo danas. Ali, da se vratimo na strminu. Rousseau je stare istine teško pokolebao, Kant ih je stvarno odbacio — no čovjekova je

³ U ovom prikazu rieč »dionisijski elemenat« upotrebljavamo samo u ovom smislu. Svaki drugi izključujemo.

⁴ »... zašto nije Descartes ostao kod konsekvencije, koja iz definicije supstancije nužno sliedi? Jer bi neminovno zašao u panteizam, kako se to njegovu nastavljaju Spinozi desilo, a dosljedno bi zašao i u monizam, koji bi ga znatno približio Elejcima.« »... njegov dualizam kao dvoglav Jan očijuka s idealizmom i s materijalizmom — te se i jedan i drugi mogu pozivati na nj kao svoga začetnika.« (Dr. A. Bazala, Poviest filozofije, II. str. 223—242). — Iz ovoga se jasno vidi do kojih posljedica vodi Descartes-ov sistem.

veličina kod njih još sjala. Dapače je izgledalo, da se čovjek još nikada nije tako čvrsto zacario na svom prijestolju, kao tada, proglašivši svoju podpunu nezavisnost na svim životnim područjima. Veliki su idealisti: Fichte, Schelling, Hegel čovjekovo kraljevanje protegli na svu realnost i bili uvjereni, da su u velikim koncepcijama i dialektikama svojih spekulativnih sistema podigli nadgrobni spomenik kršćanskom Bogu. Nietzsche se prevario, kad je pomislio, da je on prvi naviestio Božju smrt.

Titanski je elemenat osilio u čovjeku, razigrao se i razmahao u grdnim razmjerima. Naravno, da je dionisijski morao uztknuti, uzmaknuti. Moralo se povući ono, što je specifično u čovjeku. Toga veliki zastupnici antropocentrizma nisu predvidjeli. A ipak u bezbrojnim vrstama njihovih sistema i doktrinama njihovih sljedbenika, zvali se oni racionalisti, idealisti, pozitivisti, materialisti i kako mu sve drago — čovjek je bivao sve manji i manji, dok se u konačnim razvojnim fazama nije srozao na stepen životinje, ili utopio u kolektivu. Otvorimo li poviest moderne filozofije, vidjet ćemo, kako su iz priznatih i velikih filozofskih lučonoša sasvim logično proizašli oni manji i drzkiji u niekanju viših vrjednota u čovjeku, i onda opet dugim redosljedom, ali strogo logično, razni Darvini, Nietzschei, Feuerbachi, Marxi, Freudi i Adleri... Svi su ovi zaniekali duhovnu substanciju u čovjeku. Duša je uginula, nema više osobnosti, nema iskre božanskog na zemlji. Biesni je vjhor uzbibao atmosferu čovjekovog životnog poprišta, obzorje se smračilo, nad dušama se skupile guste, tmaste oblačine. Neobuzdana misao i volja zavitali su čovjekom i povelj ga u razbuktalim vrtlozima kroz klance i bogaze u smrtonosne ponore antropoteoze. Zavirimo u jedan takav vrtlog.

ACHERONTA MOVEBO

Freud je priznao otvoreno, što misli o čovjeku, kad je uzidao u temelje svoje psihoanalize Vergilov citat: *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo*. Kad je već nestalo svake duhovne substancije iz kozmosa, kad je ona i u čovjeku uginula, zašto da »sviestno« uobće i bude jedan od esencijalnih čovjekovih predikata? *Acheronta movebo* — kliče Freud zalazeći u čovjekovo podzemlje. *Inconscium*, nesviestno — to je izvor sve čovjekove aktivnosti, to će ući u novu definiciju čovjeka, kao njezina glavna komponenta! To tvrdi Freud kao kliničar, kao eksperimentalni psiholog i kao metafizik (ako možemo ovaj izraz za nj upotriebiti). Stari čovjek, naš čovjek, pravi čovjek je uginuo. *Ditiramb* nesviestnoga je zaglušio u nama sladke zvukove sviesti o našoj sličnosti s Bogom, zaglušio je čak i nježne tonove starog poganskog mitosa o Dionisu. Ne samo to. Freud se tako daleko odkotrljao niz strminu antropocentrizma, da je pao upravo u blato. Glasnici bi se velikih čovjekovih autonomija jamačno zastidjeli svog (ipak zakonitog) potomka Freuda, koji je kiruržkim nožićem čovjekov sveti i božanstveni *universum* razzjeckao na svežanj seksualno-životin-

skih poriva. Ovdje se obistinila doskočica: Operacija uzpjela, ali pacijent je umro. Da, čovjek je umro... A Adler je bio Freudov učenik.

INDIVIDUALNA PSIHOLOGIJA

Uz Stekela, Junga, Wittelsa, Bleulera, Ranka — prisustvovao je i Alfred Adler konferencijama za okruglim stolom, kojima je ravnao Sigmund Freud. Adler se poslije podpuno razkrstio s Freudom, pošao je posve svojim putem, ali je ipak zgradu individualne psihologije sagradio na zemljištu svog učitelja: na zemljištu psihologije dubina (Tiefenpsychologie). Ono najdublje u čovjeku, što upravlja svim čovjekovim životnim pokretima, vanjskim i unutarnjim, svjestnim i nesvjestnim, nije Eros, kaže Adler, već težnja za moći, Machtstreben. To je zakopano duboko pod čovječjom sviešću, nu dolazi do izražaja već kod malene djece. Jednako se izpoljava već kod djece osjećaj prema zajednici. Dalnje Adlerovo tumačenje teče po prilici ovako: Svaki čovjek već od najmanjih nogu hoće da nešto postigne, ostvari. Veoma često, redovito, ostvarivanje njegovih želja nailazi na teškoće, na zapreke. Osjeća se nemoćnim. Pogotovo raste u njemu taj osjećaj, kad u svoje djetinjsko doba vidi, da drugi postizavaju ono, što on ne može postići. Njegova je težnja za moću sprječavana, diete sve više osjeća svoju inferiornost, dok se u njemu najposlije duboko ne učvrsti osjećaj manje vrijednosti (Minderwertigkeitsgefühl). To se javlja kod svakog djeteta, kod svakog čovjeka, samo, naravno, u najrazličitijim stupnjevima i oblicima. Osjećaj manje vrijednosti nalazimo i kod najnormalnijih ljudi. To je prema Adleru glavni skriveni motiv i pokretač svih čovjekovih akcija na svim poljima njegova života. Taj osjećaj nagoni čovjeka, da nadoknadi svoju nemoć, da izpliva iz inferiornosti — pobuđuje ga na kompenzaciju. Sad tek možemo postaviti kamen međaš između zdravih i psihopatoloških ljudi. Kompenzacija je normalna, ako individuum ne postavi svog cilja previsoko, već prema svojim stvarnim sposobnostima; ako se ne preda maštajući o svom cilju, već ako preagne na rad, aktivnost. Čovjeka s normalnom kompenzacijom brzo ćemo prepoznati, ako pogledamo njegov saobraćaj s okolinom. U težnji za postignućem svog cilja bira sredstva, koja odgovaraju zakonima ljudskog društva, ne gazi prava bližnjega, prava zajednice, obazriv je.

Nu češće nailazimo kod ljudi na nadkompenzaciju (Überkompensation). Ako je netko teže povrijeđen, zapostavljen, osobito u djetinjstvu, ako se u velikoj mjeri osjeća poniženim (zbog bilokakvih razloga), nemoćnim, onda se zna težnja za moći razviti do grdne veličine, i kompenzacija se pretvara u nadkompenzaciju. Prevelika težnja za izticanjem, superiornošću; tako visoko postavljen cilj, da se pretvara u fikciju; upotrebljavanje smicalica, zaobilaznih puteva, da se kod ljudi pobudi dojam o vlastitoj veličini; bezobzirnost u biranju sredstava do cilja; gaženje običnih i

redovitih načina obćenja s ljudima; pribjegavanje namještenosti — sve su to oznake nadkompenzacije. Već smo se približili Adlerovu tumačenju mana protiv altruizma, psihičkih bolesti, seksualnih nastranosti. Čovjek koji se predao nadkompenzaciji, sva svoja životna gibanja stavlja u službu svoje fikcije. Kad bi se ona ostvarila, oslobodio bi se osjećaja inferiornosti. Ali kad uvidi nemogućnost ostvarenja fikcije, on se utječe namještanju — t. j. neće da pred sobom prizna fiktivnost svog cilja, svoj obćeniti poraz, već iznalazi kojekakve stranputice, na koje će umaknuti, traži skloništa, u kojima će njegova umišljena veličina ostati netaknuta. Ti su zakloni razne psihičke bolesti, najraznolikije nastranosti i abnormalnosti u vladanju pojedinaca. Unutra ulaze, da sakriju od ljudi svoju inferiornost, da pobude kod njih zanimanje za svoju osobu, sažaljenje, ili se skrivaju zato, da se u svom skloništu mogu klanjati i obožavati sami sebe, kad već to drugi ne će.⁵ Tako dolazimo do Adlerova neurotičkog karaktera. Njegove su značajke: služenje fiktivnom cilju i pribjegavanje aranžmanima, a glavni podstrekač svih njegovih mišljenja, htijenja i osjećanja jest jaki i stalni osjećaj inferiornosti. Tako su sve vrste psihoneuroza, neurastenija, histerija, fobija, paranoje, seksualnih nastranosti samo utočišta slomljenom egoizmu, da se skrije od neugodne stvarnosti i da sačuva svoju veličinu, makar na fiktivnom prijestolju. Sve vrste tih bolesti i nastranosti nose na sebi oznaku nedostatka socijalnog osjećanja, stoga se neurotičar teško uklapa u okolinu. Neuredna je težnja za veličinom uzrok svih antisocijalnih mana uobće.

Prema svemu, što je kazano, vidi se, da svaki čovjek ima životni cilj ili životni plan, prema kojemu stupaju u akciju sve njegove životne radnje svjestne i nesvjestne. Taj cilj,

⁵ Da se stvar malo razjasni, donosimo Adlerovo tumačenje agorafobije: »I u životu odraslih ima takvih pojava (govori se o strahu). To su slučajevi agorafobije (straha od trga), kad ljudi ne će da izlaze sami. To su tipovi, koje često opažamo na ulici, kako se plašljivo stisnuti obziru i ne miču se s mjesta, ili kako trče preko ulice, kao da bježe od neprijatelja. Kadkada će vas takva figura zamoliti, da joj pomognete preći ulicu. To nisu možda slabunjavi, bolesni ljudi, nego takvi, koji inače sasvim dobro mogu raditi i koji su većinom zdraviji od drugih, ali koje obuzima strah, čim se nađu pred kakvom neznatnom poteškoćom. To kadkada ide dotle, da takve ljude hvata nesigurnost i strah već i onda, kad ostavljaju kuću. Vanjski oblici agorafobije su i zato interesantni, što vidimo, da takve ljude prati stalan osjećaj, da su oni cilj nekakvih progonstava. Drže, da se po nečemu naročito razlikuju od drugih. Kadkada se to izražava u fantastičnim idejama, na primjer, kad vjeruju, da bi mogli pasti. Nu znamo, da se tu ne radi ni o čem drugom, nego o njihovom osvjedočenju, da se nalaze na veoma velikoj visini. U ovim bolestnim pojavama, u naopakom strahu, nalazimo dakle opet isti cilj moći i nadmoćnosti... Mnogi ljudi su strašljivi samo stoga, da bude uz njih netko, koji će se baviti njima. Kad netko ne može više da ostavi sobu, onda se sve mora podvrgnuti njegovom strahu. Tim, što je drugima nametnut zakon, da moraju dolaziti k njemu, dok on ne mora odlaziti nikome, tim on postaje kraljem, koji vlada nad okolinom.« (Adler: Nauka o karakteru, Karakt. crte neagresivne naravi, Strah.) Agorafobija ovdje jasno odskaka kao namještenost. Kad se već netko ne može drugčije izdicati nad drugima, onda se utiče agorafobiji, ne bi li preko nje postao vladar, kojemu okolina mora posvetiti pažnju.

plan, kojim čovjek hoće izdići se u društvu, izražava se u svim čovjekovim pokretima i daje jedinstvenost njegovoj osobi. Odatle naziv in-dividuuum (ne-djeljivi, jedinstveni), individualna psihologija.

PSIHIJATAR, PEDAGOG, METAFIZIK

Kako hoće Adler da izvede čovjeka iz ovog bezizlaznog položaja, u koji ga vodi neuredna težnja za moći? Kako hoće da zdrave sačuva od bolesti i da izliječi psihički bolestne?

Prva točka liječenja jest: životni plan, životni cilj iznieti na svjetlo. Bolestnik se mora zagledati u svoju nutrinu, potražiti puteve, kojima je pošla njegova težnja za moći, razvrći sve zaklone, razodkriti skloništa, u koja ga je gurnulo teško osjećanje inferiornosti u svrhu nadkompenzacije. Treba odbaciti sve budalaštine oholosti i slavohlepja, odreći se visokih ciljeva i fikcija te pristupiti kompenzaciji inferiornosti radom, aktivnošću. To je drugi uvjet ozdravljenja. Ako podstrek kompenzacije pa i nadkompenzacije natjera čovjeka na rad tako, te se ne preda namještanju već stvaranju, onda taj podstrek prestaje biti abnormalan, bolestan, a čovjek postizava čudesne uzpjehe.

Ali koja je posljednja norma, po kojoj će netko razpoznati, da li je neki cilj previsok ili nije, dozvoljen ili nedozvoljen, istinit ili lažan? Po čemu će razlučiti vriedna i nevriedna, moralna i nemoralna sredstva do tog cilja? Ta koji je uobče posljednji kriterij istine, ljepote, morala? Koji je njihov izvor? Kad se to utvrdi, lako će biti utvrditi liečniku, psihiatru i pedagogu Adleru, što je bolestno a što zdravo, što vodi slomu, a što ozdravljenju. I filozof Adler nije pred ovim pitanjem uztuknuo. Junački je odgovorio: ljudska zajednica. Zakoni, koje je stvorila ljudska zajednica za Adlera su najviši i posljednji kriterij istine i dobra. Evo što piše sam Adler: »Zahtjevi zajednice uredili su među ljudima odnose, koji su već od iskona postojali kao nešto samo sobom razumljivo, kao 'absolutna istina', jer je zajednica bila prije čovjeka pojedinca.«⁶ Dalje Adler piše: »Tako saznajemo, da sposobnosti razuma, logika, etika i estetika mogu imati svoj izvor samo u zajedničkom životu ljudi...«⁷ »Ono što nazivamo pravvednošću, što smatramo svjetlom stranom čovječjeg karaktera, u biti nije ništa drugo nego izpunjavanje onih zahtjeva, koji su potekli iz zajedničkog života ljudi. Oni su oblikovali duševni organ. Odatle i jesu: pouzdanje, iskrenost, istinoljublje i slično — zahtjevi, koji su postavljeni i učvršćeni obćeobavezanim principom zajednice. Samo sa stanovišta zajednice može se prosuditi ono, što zovemo dobrim ili rdavim karakterom. Karakter,

⁶ Alfred Adler: Poznavanje čovjeka, Socialno ustrojstvo duševnog života, Prisilnost zajednice. U citatima, uzetim iz Adlerova djela »Menschenkenntnis« držao sam se, koliko je bilo moguće, prievoda od Dvornikovića i Đurića.

⁷ Adler: Poznavanje čovj., Soc. ustr. duš. ž., Osiguravanje i prilagodivanje.

svako djelo naučne prirode, političkog podrijetla ili umjetničke struke, samo će utoliko biti nešto veliko i vrijedno, ukoliko bude imalo vrijednost za sveobćenitost.«⁸ »Vrijednost čovjekova zavisi od toga, kako izpunjava mjesto, koje mu je u društvenoj podjeli rada podjeljeno.«⁹ Kakvu ulogu u životu čovjeka igra kolektiv, iz ovoga je posve jasno.

ADLEROV EKSODOS I EISODOS

Čim netko postavi u najnutarniju čovjekovu bit »težnju za moću« i uz to prizna, da čovjek ima razum, tim istim je porušio pred njim svaku zapreku, koja bi mogla ograničiti njegove žudnje za veličinom. Pred čovjekom se otvaraju vidici bezkrajno zamamljivih visina. Dinamika se razumnog bića, razigrana težnjom za moću, ne će moći sputati, prije negoli je postigla svoju podpunu neovisnost. Asseitas — božanstvo, to je posljednja faza, u kojoj bi mogla odahnuti i smiriti se. Upoznavši Adlerov Machtstreben, očekivali bismo od njega sličnu proceduru. Ta zar nisu Adlerov Machtstreben i Nietzscheov Wille zur Macht srodni, pa i identični? A Nietzsche je otvoreno zatražio antropoteozu u formi Nadčovjeka i smrt starog Boga. Zatražio je antropoteozu individua, a to je isto zaikao i Adler postavivši u bit čovjekovu težnju za moću i izgrađivši poglavito za spas individua individualnu psihologiju. Nietzsche je bio logičan, a kako ćemo poslije vidjeti i Dostojevski, pa su tražili božanske atribute za čovjeka. A Adler kao da se uplašio zahtjeva za antropoteozom individua, te je bržebole potražio izlaz iz tog zahtjeva i ušao u kolektiv, da tamo proglašuje božanstvo ljudskog kolektiva. To je Adlerov Eksodos i Eisodos. U njemu se zbije prelom i prelaz antropoteoze individua u antropoteozu kolektiva. Zbog toga je Adler, uza sve kontradikcije, kojih je pun njegov sistem i uza svu zastarjelost priličnog diela svojih izvoda, veoma zanimljiv, savremen, tipičan i simptomatičan. U zrcalu se njegove nauke savršeno ogleda tužna kob evropske misli. Ličnost se čovjekova sve više srozavala u modernoj filozofiji, ginula je, uništavala se, utopila se konačno u dubokom moru psihologije dubina, dok nije najednom iz toga mora izplivalo nešto sasvim novo, što bi ličnost moralo nadomjestiti. To je bila lješina razumnog i slobodnog čovjeka. Ovaj se proces utapljanja i izronjivanja nigdje nije tako jasno očitovao kao kod Adlera. Izplivao je novi Čovjek: kolektivni. Adler je naime uz Machtstreben postavio drugi bitni princip svoje doktrine: osjećanje za zajednicu. Naslov: individualna psihologija — očito odaje samo polovicu njegove nauke.

Uza sve nelogičnosti, vlastita zaplitanja i zablude, ipak s veseljem gledamo na Adlera, jer nam je s toliko iskrenosti i naivnosti otkrio tragični konac starog antropocentrizma i njegovu novu formu. A u toj novoj formi ne samo da nema svetog ni bogatog

⁸ Adler: Pozn. čovj., Soc. . . , Osjećanje za zajednicu.

⁹ Adler: Pozn. čovj., Odnos spolova, Podjela rada među mužke i ženske.

svieta osobe, nego nije ostao ni mrvičak autonomije individua. Ali čarobna želja za antropoteozom nije ostavila Adlera. Adler se do-
duše ruga vjerovanju, obara se na religiju, koja čovjekovu glavu
puni nekim tvrdnjama o sličnosti čovjeka s Bogom; njemu je i
kršćansko sjedinjenje s Bogom samo forma bolestne nadkompen-
zacije; djela piše u pretpostavci ateizma — nu poskidavši s osob-
nog Boga njegove atribute, okitio je njima ljudski kolektiv. Njemu
je ljudska zajednica, kako smo vidjeli, posljednja norma istine,
dobrote i pravednosti. Ljudski je kolektiv njemu Bog.

OSKVRNUĆE DOSTOJEVSKIJEVIH DOKAZIVANJA

Vidjeli smo, da je Adler strovalio čovjeka u ponore antro-
poteoze. Da u tim ponorima čovjek umire, to je davno prije Adlera
dokazao njegov »veliki učitelj« Dostojevski. U Adlerovim spisima
ima mnogo zbrke, mnogo nelogičnosti i naivnosti — ne baš među
najmanje spada i ta, što se taj čovjek usudio proglasiti Dostojev-
skog velikim umjetnikom, psihologom, etičarom i svojim »velikim
učiteljem«. U razpravi o Dostojevskom¹⁰ piše Adler: »Kao umjet-
nik i kao etik Dostojevski stoji velik i nedostiživ pred našim oči-
ma. Ni danas još nije iscrpeno sve ono, što je dao kao psiholog.«
U članku sve vrvi od pohvala i divljenja Dostojevskom. »Drago-
cjeni, veliki učitelj«, veli Adler. Međutim kod njega nailazimo na
školski primjer nerazumjevanja učiteljevih riječi. Adler je htio, da
Dostojevski bude dokazom izpravnosti njegovih teza. Koliko je to
dokazivanje morao izkriviti, opazit će se u sljedećim poglavljima.

CONSCIUM — INCONSCIUM

Težnju za moću, osjećaj inferiornosti, želju za nadkompen-
zacijom susrećemo skoro u svim licima iz Dostojevskijevih djela.
Nema ni najmanjeg njegovog djelca, u kojem se nešto od toga
ne bi iznosilo. Najskrivenija i najfinija duševna stanja osobito te
vrste ljudi nije naprosto nijedan psiholog iznio u tolikoj množini,
tako savršenom analizom, takvim mikroskopskim seciranjem, tako
dubokom i sveobuhvatnom sintezom — kao Dostojevski. Čitajući
njega osjećamo da tonemo, da silazimo u bezkrajni, zažonetni
ocean čovjekova bića, zavljučimo se u njegovu nutrinu, podzemlje,
promatramo njegovu veličinu i slabost, nesreću više nego sreću,
borbe, boli, lomljenja, bolesti i tragičnosti. Nigdje nije čovjekovo
grčevito pružanje ruku i posizanje za većom vriednošću, za nekim
nejasnim, ali neizmjerljivo visokim ciljem i zanosnom srećom tako
ocrtano, kao kod Dostojevskog. A u magičnom odgonetanju dušev-
nosti ljudi, koje su osjećaj inferiornosti i težnja za veličinom preko
nadkompenzacije svalili u neurotička stanja, ludost ili kriminal —
Dostojevski je upravo klasik. On je prenio na papir sve vrste čov-

¹⁰ Zbornik: Praxis und Theorie der Individualpsychologie, Adler: Dosto-
jevski.

jekovih staza i stranputica prema cilju životnog plana, sve vrste padanja i pridizanja, približavanja i udaljivanja, kompenzacije i nadkompenzacije, aktivnosti i namještenosti. Osobito se kod njega nalazi pravo obilje aranžmana, sastojali se oni u neurozama, psiho-neurozama, psihozama, manijama, depresijama, shizofrenijama, paranojama ili u nemoralu, perverzности, samoubivstvima, heroizmu zla, karamazovštini i smerdjakovštini, ili u vlastitom podcjenjivanju i ponizivanju, lakrdijačtvu ili pak u tobožnjom požrtvovnosti i bratskoj ljubavi, grižnji savjesti, kajanju, izpaštanju, obraćanju Bogu, vjerskim zanosima, delirijima i fanatizmu. Adler naglašava kako je Dostojevski otkrio, da bolestni mogu kreposti i vrline zloupotrebiti za aranžmane.

Nad svim je ovim Adler bio zapanjen. Da nema osim Dostojevskog više nikakvog izraživača čovjekove nutrine, on bi sam bio dostatan, da dokaže njegov Machtstreben. Sve ono, što je znanstveno, pozitivno i vrijedno kod psihiatra i kliničara Adlera, nalazi najbolju potvrdu kod Dostojevskoga. No Adler se dao i na filozofiranje. I već na početku, dok govori o težnji za moću, nailazimo na bitnu razliku u njegovom i Dostojevskijevom naučavanju o toj težnji. Kod Adlera ona niče u dubinama podsviesti, ona je nešto nesvjestno, i njoj podliežu sve akcije čovjekova života pa i one psihičke i svjestne. A kod Dostojevskoga je težnja za moću, upravo obratno nego li kod Adlera, rezultat volje upravljane umom, rezultat sviesti. Baš zato, jer je »slika Božja«, t. j. jer ima um i slobodnu volju, može čovjek težiti za veličinom u Bogu ili za ubitačnim visinama antropoteoze. Raskoljnikov¹¹ ne treba s mukom razodkriivati svoj životni plan, njemu je sasvim jasno, što hoće. Teži za nadčovječtvom, ne će da bude obična uš. »Tri sam godine tražio atribut mojega božanstva i našao sam ga: atribut je mog božanstva — svojevolja!« »Ako Boga nema, onda sam ja bog«¹² — govori iza trogodišnjeg mozganja Kirillov. Nema nikakvog podsviestnog zaplitanja i razmršavanja. Hoće da bude bog. On dobro vidi: Ako Boga nema, onda sam ja bog! Zašto? Jer u tom slučaju jedinim gospodarem svemira postaje biće s razumom i slobodnom voljom. Postaje bogom zato, jer je to jedino svjestno biće u svemiru. Svojevolja, sviest o svojevolji, sviest — to je jedini uvjet i izvor težnje za antropotezom. Podsviест je podpuno nevažna.

Već u temeljima vidimo početak razmimoilaženja Adlera i Dostojevskog. A ova je razlika od najveće važnosti.

OSTVARITI — UNIŠTITI

Iz prve se razlike daje naslutiti druga. Jedan kaže: Težnja za moći izvire iz podsviestnog; suzbijmo je! Drugi: Ona izvire iz sviestnog, ostvarimo njene zahtjeve! Razliku u zaključcima ne će biti teško shvatiti.

¹¹ Dostojevski: Zločin i kazna.

¹² Dostojevski: Biesi (Demoni).

Moramo neprestance imati na umu zamisao Dostojevskoga o dubinama, iz kojih je izrasla težnja za moći. On često naglašava, da je u čovjeku »slika Božja«. Izpoljava se po umu i volji. Ovi teže za spoznajom i posjedovanjem neograničenog Bića, iza inkarnacije — Krista. Čovjek drhti od žeđe za Absolutnim. Ne smiruje se, dok ga ne nađe u Kristu. U Njemu ga je našao Aljoša i Zosima.¹³ Tražeći Absolutno, volja često upravlja svoja od žeđe izušena i izpucana usta k realnostima, koje nemaju u sebi Absolutno. Po antropoteozu se čovjek obraća k sebi, da u sebi nađe Absolutno, božansko. N. pr. Kirillov. Tu ga ne nalazi i zato kroz najveće zapletaje i muke ulazi u agoniju i konačno stradava. To je tumačenje Dostojevskoga o postanku i naravi težnje za moću. Dostojevski vidi osnovicu te težnje u najnutarnijoj biti čovjekove naravi i stoga on izričito traži realizaciju te težnje u skladu s Božjim namjerama. Traži konačni Objekt za um i volju, Boga. Onda će tek oluje utihnuti. I još će se nešto ostvariti zahvaljujući Kristu: čovjek će se sam pobožanstveniti. S Kristovim dolaskom na svijet čovjek je u još mnogo većoj mjeri postigao ono, što je morao postići po Božjem planu, koji se odnosi na vrijeme prije Adamova pada. Udobrovoljen Kristovom Žrtvom, Otac hoće da ostvari i sladke snove čovjekove o pobožanstvenju. I ono, što je Adler nazvao nadkompenzacijom u religiji, Krist ostvaruje. Čovjek postaje nepojmljivo velikim, inkorporira se u mističnog Krista i učestvuje u trinitarnom životu. U njemu bukti princip božanskog života. »... jer sve do sada nije mogla ni njihova (ateista i svih, koji su se odrekli kršćanstva) mudrost, ni žar srca njihova da stvori za čovjeka i za dostojanstvo njegovo viši obrazac nego što je onaj obrazac, koji je u staro doba pokazao Krist«¹⁴ — piše Dostojevski.

A Adler? I on priznaje, da težnja za moći hoće nešto božansko dati čovjeku, ali on hoće da ju kao bolestnu kompenzaciju paralizira, uništi.

»Častoljublje u svom rastu ne pozna krajnjih granica. Veoma je interesantno promatrati kako, ne samo u priči, nego i u stvarnosti, duševni život ohola čovjeka može toliko prekipiti, da rast težnje za moći pređe u neku vrstu ideala božanstva. Često nije potrebno zalaziti u duboko izpitivanje, pa ćemo naći, da se takav čovjek — u najtežim slučajevima te vrste — ili direktno ponaša kao da je bog, ili kao da zamjenjuje Boga, ili da ima takve želje i ciljeve, na osnovu kojih bi on, kad bi se ovi izpunili, bio upravo bog. Ta pojava, ta težnja za sličnošću s Bogom, jest krajnja točka one, i inače u takvom čovjeku razvijene sklonosti, da izide iz granica svoje ličnosti. Baš je u naše dane ta sklonost podpuno očita. Sva nastojanja i interesi, koji se grupiraju oko spiritizma i telepatije očituju ljude, koji ne mogu dočekati, da izidu iz datih im granica, i koji sebi pripisuju snage, kojih ljudi nemaju, i koji kadšto hoće da unište i vrijeme na taj način, što pokušavaju da, n. pr., i preko vremena i prostora dođu u dodir s duhovima pokojnika. Ako zađemo dublje, naći ćemo, da veći dio ljudi ima sklonost sebi osigurati kakvo mjestance barem u blizini Božjoj. Još ima veliki broj škola, kojima je ideal odgoja pridignuti ljude do sličnosti s Bogom. Ranije, to je uobće bio sadržaj svakog religioznog odgoja. Jeza nas hvata, kad konstatiramo, šta se

¹³ Dostojevski: Braća Karamazovi.

¹⁴ Ibidem.

odtud razvilo, i jasno nam je, da već moramo tražiti podesniji ideal. Ali je razumljivo, što je ta sklonost tako duboko korijenje uhvatila u čovjeku. Bez obzira na psihološke osnove, i tu je veliku ulogu igrala okolnost, da veliki dio čovječanstva upravo prvo svoje znanje o biti čovjekovoj crpe iz onih biblijskih rieči, koje kažu, da je čovjek stvoren po »slici Božjoj«, a to ostavlja značajne, često kobne utiske u djetinjoj duši. Biblija je, razumije se, sjajno djelo, koje će čovjek, kad dozrije za razumievanje čitati s udivljenjem. Ali, ako želimo da tim počinjju djeca, onda im moramo dati bar neki komentar, da se nauče biti skromnima, da ne misle o svakojakim čarobnim snagama, i da ne zahtievaju, da im sve bude podložno, tobože zato što su stvoreni po slici Božjoj.¹⁵

Odavle odsieva savršena zbrka, koja vlada u Adlerovoj glavi, čim počne govoriti o Bogu i religiji. Zašto se zgraža nad čovječjom sklonosti da bude »u blizini Božjoj«? Kakvi su to »kobni utisci«, koje ostavlja u djetinjoj duši nauka, da je čovjek stvoren po »slici Božjoj«? Zašto traži, da se ideal »sličnosti s Bogom« uništi i zamieni nekim drugim idealom? Naravno, u prvom redu zato, jer se sam stidi otvoreno priznati obstanak osobnog Boga. Onda zato, što je psiholog Adler vrlo slabo poznao psihologiju religije. Tome se zbilja ne možemo dosta načuditi, ali je tako. Sva težnja za »sličnošću s Bogom«, za »blizinom Božjom« njemu je samo forma krive kompenzacije težnje za moći. Sav trud znanstvenika s područja psihologije religije pada u vodu.¹⁶

Kojim pravom zahtieva Adler, da se težnja za moći okljaštri, ako digne pogled u najviše visine, kad ju je sam usadio ravno u čovjekovu bit? Možda stoga, što se ta težnja kod nekih izrodila i, izobličivši se, otišla tražiti smiešnu, krivu, bolestnu veličinu, kakvu nalazimo kod raznih psihopata i sektaških fanatika? Možda zato, što je ta težnja čovjeka često odagnala na staze antropoteoze, i što se tamo čovjek stropoštao? Onda je Adler mogao žigosati te slučajeve, kao što je s pravom žigosao budalaštine spiritista, a nije smio iz čovjekove naravi izčupati najdublju od svih težnja, težnju za spoznajom i posjedovanjem Boga! Kojim pravom zahtijeva Adler da ta težnja bude regulirana od zajednice, kad ta zajednica i nije drugo no skup ljudi, doduše ujedinjenih nekom svrhom, no kojima ta sjedinjenost ne donosi naravi bitno ništa više, nego li ima svaki pojedinac? Ali ipak Adler zahtieva od te težnje, da se pokori materialistički shvaćenom kolektivu. Hoće da ju oslobodi opasnosti pada u antropoteozu, a sam je u nju gura, kako će se još vidjeti.

Upravo je čudno, da je ovakav Adler mogao Dostojevskog nazvati svojim učiteljem. Njemu je učenje o sjedinjenju čovjeka s Bogom u Kristovu mističnom Tielu, Crkvi — bolest, fikcija, a Dostojevskom je to svetinja, njegovo najdublje uvjerenje. Put do postizavanja božanskih atributa izvan Božjeg nacрта i Krista proglašuje Dostojevski bolešću. Antropoteoza Kirillova je nadkom-

¹⁵ Alfred Adler: Nauka o karakteru, Karakterne crte agresivne naravi, Častoljublje.

¹⁶ Upozoravamo na djela s područja psihologije religije od Dr. Keilbacha, i na njegove članke o toj stvari u Životu.

penzacija, to je bolest, živčana bolest, padavica duha, ludost. Ali Zosimovo i Aljošino čežnuće za sjedinjenjem s Bogom nije bolest, već izpunjenje svrhe čovjeka i po čovjeku svieta.

Što jedan hoće da ostvari, drugi ništi — i obratno.

TEANDRIA NASUPROT ANTROPOTEOZI KOLEKTIVA

Jedna je nelogičnost kod Adlera, što u individuumu počinje zidati temelje antropoteoze, a onda ih razgrađuje i razara. Druga je nelogičnost ta, što iza čvrste odluke, da ostvarivanje antropoteoze uguši — najednom joj daje priliku, da se podpuno razigra i razmaše u kolektivu. Priznajmo iskreno: utvrditi, da je ljudski kolektiv posljednja norma dobra i zla, najdublji razlog i konačna svrha ljudskog djelovanja, zar to ne znači utvrditi, da je ljudska zajednica Bog? Jer samo Bog je izvor istine i dobrote. Samo je u njemu posljednja svrha svega, što postoji. Adler je odbacio pokornost Božju i Kristu, ali zato zahtjeva strogu pokornost kolektivu. Vidjeli smo to malo prije. Psihički čin izvan »zahtjeva zajednice« jest lažan, abnormalan. Za Adlera je kolektiv neograničeni gospodar nad pojedincem. Jasan primjer antropoteoze kolektiva.

Koliko se tek ovdje Adler udaljio od svog »učitelja« Dostojevskog!

Cieli Adlerov svijet je upravo protivnost svijetu Dostojevskoga. Adlerov je plan o uređenju svieta vrlo bliz i srodan planu Velikog Inkvizitora i Sigaleva, čega se Dostojevski s grozom i gnušanjem odriče. U svom se filozofsko-životnom nazoru Adler upravo na cijeloj liniji sudario s Dostojevskim.

Sve se stvaranje Dostojevskoga oslanja ne samo na istinu o jednom osobnom Božju, nego se ne da u najbitnijem svom dijelu ni zamisliti bez činjenice Božjeg utjelovljenja na zemlji. Uza sve zablude, kojima je krivnjom pravoslavlja bio zadahnut, njegova se misao uvijek iznova okreće Bogočovjeku Kristu, od kojega se nada spasu čovječanstva. »Mi na zemlji doista bludimo i da nemamo pred sobom dragocjenog lika Kristova, mi bismo propali i sasvim zabludili, kao ljudski rod do potopa.«¹⁷ Jedva da bi se Adler, inače Židov, nešto usudio priznati o osobnom Božju, za Krista Boga uobće ni ne zna. Ovdje je glavno razkršće, na kojem se odielio od Dostojevskog. Dostojevski je, nadalje, veliki poštovalac čovjekove ličnosti. To je baš stoga, što čovjek nosi u sebi sliku Božju. Da tu sliku obrani, piše svoja velika djela. U njima je on izraziti personalist, i to kršćanski personalist. Bit dostojanstva čovjekove osobe jest u slobodi. A nju, misli Dostojevski, nije moguće sačuvati nego u Kristu. U romanima Braća Karamazovi i Biesima (Demoni) žestoko je ustao na obranu slobode pojedinca, koju hoće da mu ugrabi despotki kolektiv. Čujmo zanimljiv izsječak iz rieči Vel. Inkvizitora, koje upravlja Isusu:

¹⁷ Dostoj.: Braća Kar.

»... ti si mogao još i onda uzeti mač carev. Zašto si odbio taj posljednji dar? Da si prihvatio ovaj treći savjet silnog duha, ti bi izpunio sve, što traži čovjek na zemlji, to jest: kome da se pokloni, kome da preda savjest i na koji način da se naposljetku sjedine svi bez prigovora u obći i složni mravinjak, jer je potreba sveobćeg jedinstva treća i posljednja muka ljudska. Čovječanstvo je uvijek u cjelini svojoj absolutno težilo za sveobćim ustrojstvom. Mnogo je bilo velikih naroda s velikom historijom, ali što su ti narodi bili uzvišeni, to su bili i nesretniji, jer su jače od ostalih osjećali potrebu sveobćeg jedinstva ljudi. Veliki osvajači, Timuri i Džingiskani, prohujaje kao vjhor preko zemlje, težeći da osvoje vasionu, ali i oni su, iako nesviestni, izrazili istu tu potrebu čovječanstva za svesvjetskim i sveobćim ujedinjenjem.«¹⁸

Ovaj nam citat odaje, kako je Dostojevski izvrstno poznavao težnju ljudi za sveobćim sjedinjenjem, za čvrstom svjetskom organizacijom, za vladom kolektiva. Šigalev u Biesima govori oštrije:

»Zapleo sam se u svojim podacima, i moj zaključak u potpunom je protuslovlju s prvobitnom idejom, od koje polazim. Polazim od bezkrajne slobode, završujem s bezkrajnim despotizmom. Dodajem ipak, da osim mojega rješenja društvene formule nije nikakovo drugo moguće.« Verhovenski pristaje uz Šigaleva i govori: »U svijetu manjka samo jedno, a to je poslušnost. Hlepnja za naobrazbom već je hlepnja aristokratska. Čim se osnuje obitelj ili nastane ljubav, odmah se pojavi i želja za vlasničtvom. Mi ćemo ubiti htijenje i dopustit ćemo pijančevanje, splatke, doušivanje; dopustit ćemo nečuveni razvrat, svako genijalno biće ugušit ćemo u mladosti. Sve pod jednom lozinkom: podpuna jednakost.«¹⁹

Dostojevski je eto raztumačio, dokle vodi antropoteoza kolektiva. Izrekao je njenu osudu. Nu on nije tako plitak, da bi, ako već postoji naravna težnja kod ljudi za ujedinjenjem, da bi tu težnju naprosto podsjekao i zagušio. Što izlazi iz naravi, ne da se razčiniti kao magla. Postoji neka druga mogućnost, da se ljudi sjedine, i to čvršće i jače nego u despotskom kolektivu, a da ipak njihova personalnost sa slobodom ostane netaknuta. Čak raste i buji do pune savršenosti. To je sjedinjenje svih ljudi u Kristu. Sjedinjenje ljudi u Crkvi, koja je Kristovo mistično Tielo. To je zastupao Dostojevski. Nu te su se njegove misli približavale svojim konačnim, savršenijim oblicima tek dugom evolucijom i poslije mnogo zabluda. U Biesima je smušenom Šatovu: »jedan narod 'bogonosac' — ruski narod«. U djelu Braća Karamazovi pojam Crkve je duhovniji, no još pun natruha krivih pojmova, karakterističnih za njegovu domovinu. Ovo neka bude spomenuto mimogred, jer nas ovdje zanima samo stav Dostojevskoga prema onima izvan kršćanstva, osobito prema antropoteozi kolektiva. Čudno, da se Adler nije osjetio pogođenim ovim riečima:

»A trebalo bi te iste podrugljivce zapitati: ako su misli naše prazan san, kada ćete vi jedino svojim umom, a bez Krista, podići zgradu svoju i urediti se pravedno? A ako oni sami tvrde, da će baš naprotiv oni doći do jedinstva, onda to zaista vjeruju najprostodušniji između njih, i čovjek se mora čuditi toliko prostodušnosti njihovoj. Zbilja, oni imaju više sanjalečke fantazije nego mi! Oni se misle urediti pravedno, ali odbacivši Krista, svršit će time, što će poplaviti sviet krvlju...«²⁰

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Dostoj.: Biesi.

²⁰ Dostoj.: Braća Kar.

Tako, po nauci starca Zosime, svršavaju velika »jedinstva«, koja nisu sagrađena na Kristu. A pravo ujedinjenje ljudi se ostvaruje u Crkvi Kristovoj. »Gospodin naš Isus Krist baš je i došao, da osnuje Crkvu na zemlji.«²¹ Članovi te Crkve su udovi Kristova mističnog Tiela. Ostvarila se ljudska težnja za čvrstim sjedinjenjem. Ali i još nešto u isti mah. Ispunili su se čovjekovi snovi za posjedovanjem Boga, za divinizacijom, pobožanstvenjem. Bog i čovjek, Bog i čovječanstvo sastaju se u Isusu Kristu. Dostojevskog zadivljuje i zanosi neshvatljivo velika misao: Teandria, Bogočovječtvo je realnost. »Bogočovjek« — to je njegov omiljeli izraz. Ali nažalost, Dostojevski je ovu istinu više snažno natuknuo, nego li jasno prikazao svu neizcrpnu veličajnost činjenice Bogočovječtva. Smrt je prekinula njegovo sve brže približavanje k izpravnom poimanju Krista. Ova evolucija kao da se nastavila u Solovjevu. U njemu se pojam Bogočovječtva podpuno razčistio, sazeo i dosegaó svoju puninu. Svi indiciji pokazuju, da se takovom poimanju približavao i Dostojevski, stoga nam se čini i nemogućim tumačenje Dostojevskog bez triju govora, koja je o njemu održao Solovjev. Ti govori očituju zanos Dostojevskog za Bogočovječtvom.

Teandria je jedini uztuk, koji se dostojno suprotstavlja svakoj antropoteozi, napose antropoteozi kolektiva. To je njen jedini liek. Jedino, što 'je sposobno zauzeti njeno mjesto.

Zašto?

Neka odgovori sv. Pavao: »On (Krist) je slika Boga nevidljivoa, prvorodeni prije svakog stvorenja. Jer je u njemu sve stvoreno, što je na nebu i na zemlji, što se vidi i ne vidi: prijestolja ili gospodstva, ili poglavarstva, ili vlasti: sve je po njemu i za njega stvoreno. I on je prije svega, i sve stoji u njemu. I on je glava tiela Crkve, ta on je početak, prvorodeni od mrtvih, da bude on u svemu prvi; jer je (Bog) htio, da u njemu stanuje sva punina...«²²

Ante Katalinić D. I.

²¹ Ibidem.

²² Kol. I, 15-20.